

What is “Halakhah”? The Fascinating History of an Essential Term

Part III: Test Case on Halakhah, Aggadah, Esav, and Heritable Anti-Semitism

Drisha Institute - 03.18.21

Shlomo Zuckier

Genres of “Halakhah” and “Aggadah”

1. תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ב הלכה יב

בעל קרי חולה שנתן עליו תשעת קבין מים הרי זה קורא אבל אין מוציא את הרבים ידי חובתן עד שיבא בארבעים סאה ר' יהודה או' ארבעים סאה מכל מקום הזבין והזבות והגדות והילדות מותרין לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש בהלכות ובאגדות ובעלי קריין אסורין בכולן ר' יוסה או' אבל שונה הוא בהלכות הרגילות ובלבד שלא יציע את המשנה

2. תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כח עמוד א

תנו רבנן: שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן, שלשים מהם ראויים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו, ושלשים מהן ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע בן נון, עשרים בינונים. גדול שבכולן - יונתן בן עוזיאל, קטן שבכולן - רבן יוחנן בן זכאי. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה, תלמוד, הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלים וחמורים וגזרות שוות, תקופות וגימטריאות, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים, משלות כובסין, משלות שועלים, דבר גדול ודבר קטן.

3. ספרי דברים פרשת עקב פסקא מח ד"ה דבר אחר

דבר אחר כי אם שמור תשמרון, שמא תאמר הריני למד פרשה קשה ומניח את הקלה תלמוד לומר +שם/ דברים/ לב מז+ כי לא דבר רק הוא מכם דבר שאתם אומרים ריקן הוא הוא חייכם שלא תאמר למדתי הלכות דיי תלמוד לומר מצוה המצוה כל המצוה למוד מדרש הלכות והגדות, וכן הוא אומר +שם/ דברים/ ח ג+ כי לא על הלחם לבדו יהיה האדם זה מדרש, כי על כל מוצא פי ה' אלו הלכות והגדות וכן הוא אומר +משלי/ כז יא+ חכם בני וגו' ואומר +שם/ משלי/ כג טו+ בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני רבי שמעון בן מנסיא אומר אין לי אלא אביו שבארץ אביו שבשמים מנין תלמוד לומר גם אני לרבות אביו שבשמים.

Treating Halakhah and Aggadah Differently

4. רב האי גאון, אוצר הגאונים להגיגה, סי' ס"ט, עמ' 60

שאלה: מה הפרש יש בין אגדות הכתובות בתלמוד שאנו מצווים להסיר שבושם להגדות הכתובות חוץ לתלמוד תשובה: ... כל מה שנקבע בתלמוד מחזור הוא ממה שלא נקבע בו. ואף-על-פי-כן אגדות הכתובות בו אם לא יכוונו או ישתבשו אין לסמוך עליהם כי כלל הוא אין סומכים על אגדה. אבל כל הקבוע בתלמוד שאנו מצווין להסיר שבושו יש לנו לעשות כן, כי לולא שיש בו מדרש לא נקבע בתלמוד. ואם אין אנו מוצאין להסיר שבושו נעשה כדברים שאינן הלכה. אבל מה שלא נקבע בתלמוד אין אנו צריכין לכל כך, אם נכון ויפה הוא דורשין ומלמדין אותו ואם לאו אין אנו משגיחין בו"

5. רב שרירא גאון, אוצר הגאונים להגיגה, סי' ס"ט, עמ' 60

על ענין האגדות הני מילי דנפקי מפסוקי ומקרי מדרש ואגדה אומדנא ניהו... לכן אין סומכין על אגדה ואמרו אין למדין מן האגדות... והנכון מהם מה שמתחזק מן השכל ומן המקרא נקבל מהם ואין סוף ותכלה לאגדות

6. תשובות הגאונים - שערי תשובה סימן כג

וששאלתם עם הארץ אסור לאכול בשר הך ברייתא דעם הארץ לפרש לכם כל חדא וחדא ולהודיע אי הלכתא אם לא ופרשתם כי מקצת התלמידים שסומכים על החיצונות הללו ומתירין לעצמן ממון ע"ה אין אלו דברי הלכות איסור והיתר שצריכין לומר בהן הלכה או אינה הלכה אלא דברי מותר והלכות דרך ארץ וסיפור גלותן (גנותן?) של ע"ה ודברי הבאי...

7. שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - יורה דעה סימן קסא

על מה שכתבתי לרום מעלתו שאין דרכי להשיב בדברי אגדה, ועל זה הרבה מעלתו במכתבו והאריך להביא כמה גדולים שחברו בדברי אגדה ודרשו בהם כפי השגתם והאריך בזה מאד: הנה אני תמה האריכות הזה למה וכי דברי חז"ל צריכין שבה ומי הוא פתי יסור הנה להחשיך אור גדול וליתן דופי בדברי אגדה וכל דברי בעלי התלמוד כלם ניתנו מרועה אחד ואין בהם דברי ריק ובטל ואם ריק הוא מאתנו הוא לקוצר שכלנו ולחולשת עיני אור השגתנו להשיג מה שרמזו בהם, ובודאי האדם לעצמו כשיש לו פנאי ראוי לחקור בכל כחו גם בדברי אגדה, אבל אני לא אמרתי אלא שאין דרכי להשיב בהם לשואל כי כל דברי רז"ל בדברי אגדה סגורים וסתומים וכלם קשים להבין ואם באנו להשיב בהם אין לדבר סוף ובפרט איש כמוני אשר עול הרבים עלי די שאני נפנה להשיב בדבר הנוגע למעשה. ומה שכתב שהרשב"א פלפל כמה דברים בדברי אגדה ג"כ לא ידעתי מה הודיעני בזה דבר חדש והרי בעין יעקב הביא הכותב את דברי הרשב"א לרוב ואעפ"כ יראה מעלתו מ"ש הרשב"א עצמו בחידושו למגילה דף ט"ו על מה שכתבו התוס' שאסתר אמרה כאשר אבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך שעכשיו ברצון והקשו התוס' למה לא גירשה מרדכי ותהיה מותרת לחזור לו ותירצו שגט צריך עדים ומיפרסמא מלתא ויודע למלכות, והקשה הרשב"א בחידושו דאכתי קשה למה לא גירשה בכתב יד ומסיים הרשב"א שבאמת קושית התוס' אינה מתורצת אלא שאין מתיישבים בדברי אגדה עכ"ל. הרי שהרשב"א כתב שאין מתיישבים בדברי אגדה:

8. שו"ת להורות נתן (להר' נתן ב"ר עמרם גשטטנר) חלק ב הקדמה

וראה בס' נתיבות עולם (נתיב התורה פרק ט"ו) וז"ל, כי העולם עומד על התורה, ואין זה נחשב תורה כאשר אין יודע בירור טעם המשנה, והתורה שהיא להורות המעשה הוא עיקר תורה ועל זה העולם עומד וכו', כי עיקר התורה כאשר הוא מורה הלכה למעשה עכ"ל. ובספר לקוטי אמרים להרב התניא ז"ל (אגרת הקודש פכ"ו) האריך בגודל מעלת בירור הלכה פסוקה מן הגמרא והפוסקים, וכל דברי תורה ובפרט דבר הלכה היא ניצוץ מהשכינה שהיא היא דבר ה' כדאיתא בגמרא (שבת קלח ב) דבר ה' זו הלכה עיין שם באורך. ובס' אמונה ובטחון להגאון חזון איש ז"ל (פ"ג אות י"ז) כתב וז"ל, ומן החיוב להאריך בחיוב לימוד ההלכה מפני מיעוט התלמידים בדורנו וכו', ורבה העזובה בבית המדרש פנימה הגורם להתרשל מעיון ההלכה הדק היטב, ולבלות הזמן ברעיונות ומחשבות בדויות לב, ולחדש חידושים אין בהם ממה שנאמר למשה מסיני, אף שהן שיחות של יראת שמים ותקון המדות או חקר חיצוני בהלכה, אבל אינן מספיקות את התכלית המבוקש מהאדם על חלד כל שאינן מתלוים עם ידיעת התורה הדינית. והנה אותן שמעמידים חכמתם על שיחות מוסריות והגיונות חיצונות בהלכה, נכשלים להאמין כי זהו חובתו של אדם בעולמו, ובעיניהם כי כן התנהגו התנאים והאמוראים, וחלק ההלכה האמתי היה אצלם עראי. ובאמת קשה להוציא טעות מושרשת מאז ומעורה מרב הימים, ואמנם אין להתעלם שזה שקר מוחלט וכו'. וסנהדרי גדולה שישבה בלשכת הגזית שזה מרכז התורה על פי התורה, והממרא על דבריהם במיתה ועל פיהם יוצאין למלחמה ועל פיהם מעמידים מלך, מה דרשו מהם, בקיאות בהלכה, בדיני איסור והיתר בדיני ממונות וביתר ההלכות, כמבואר בר"מ פ"ד מסנהדרין ה"ח וכו'. וכבר הפליג ביסוד זה הגר"ח מאלוזין זללה"ה באמרו, כל תפלותי מעודי הייתי נותן בעד דין אחד מחודש מן הגמרא, ואמנם אין המעשים הטובים נכסים הניתנים למקח וממכר וחליפין, אבל פתח במשל פיו שידע החכם למסור נפשו לעיון ההלכה ולבירור הדין מן הגמרא שזו העבודה היותר אהובה לפניו יתברך עכ"ל. ועוד הוסיף לכתוב באגרותיו (ח"א סי' ל"ג) וז"ל, השגחתו יתברך הוא בכל דור ודור על היחידים ששתלן בכל דור להורות חוקיו ומשפטיו לישראל, וכשהן מעמיקין הלכה הן בשעה זו כמלאכים ורוח ממרום שורה עליהן, ועל פיהן נקבעו הלכות באישות החמורה ובשבת ובשאר הלכות החמורות וכו'. והרגילים בעמל התורה ועיניהם נשואות תמיד למרום לזכות לאסוקי שמעתא, הם המה המלאכים היוצאים מעמל התורה עכ"ל. ומכל אלה מבואר כי אסוקי שמעתא אליבא דהלכתא היא המעלה העליונה של לימוד התורה.

An Aggadah that is Called “Halakhah”?

9. ספרי במדבר פרשת בהעלותך פסקא טט

או בדרך רחוקה, נקוד על הה"א שאפילו בדרך קרובה והוא טמא לא היה עושה עמהם את הפסח כיוצא בו ישפוט ה' ביני ובינך (בראשית טז ה) נקוד עליו שלא אמרה לו אלא על הגר בלבד ויש אומרים על המטילים מריבה בינו לבינה כיוצא בו ויאמרו אליו איה שרה אשתך (שם /בראשית/ יח ט) נקוד עליו שהיו יודעים היכן היא כיוצא בו ולא ידע בשכבה ובקומה (שם /בראשית/ יט לג) נקוד על בשכבה לומר בשכבה לא ידע ובקומה ידע כיוצא בו וישקוהו (שם

בראשית/ לג ד) נקוד עליו שלא נשקו בכל לבו ר"ש בן יוחי אומר הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב אלא נהפכו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו כיוצא בו וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם (שם/ בראשית/ לו יב) נקוד עליו שלא הלכו אלא לרעות את עצמם כיוצא בו כל פקודי הלויים אשר פקד משה ואהרן נקוד עליו שלא היה אהרן מן המנין כיוצא בו ונשים עד נופח אשר עד מידבא (במדבר כא ל) נקוד עליו שאף מלהלן היה כן כיוצא בו עשרון עשרון (שם/ במדבר/ כט טו) נקוד על עשרון שלא היה אלא עשרון אחד בלבד כיוצא בו הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם (דברים כט כח) נקוד עליו אמר להם עשיתם הגלויים אף אני אודיע לכם את הנסתרים אף כאן אתה אומר בדרך רחוקה נקוד עליו שאפילו היה בדרך קרובה והיה טמא לא היה עושה עמהם את הפסח: או לדרתכם שינהוג הדבר לדורות.

10. רש"י בראשית פרק לג

וישקהו - נקוד עליו, ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי (בהעלותך סט), יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו. אמר ר' שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב, אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו:

Taking this Aggadah as "Halakhah"

11. עלי תמר גיטין פרק ד

באגדה דסבך. צ"ע שהרי זה הלכה ולא אגדה, ברם גם בסנהדרין פ"א ה"ג כי יפלא ממך דבר זו אגדה ואלו בבבלי הגירסא דבר זו הלכה, ובמאה"פ שם כתב אפשר דאגדה דקאמר לאו דברי אגדה ממש אלא מה שהוגד בע"פ עד הלל"מ וכו'. ואפשר שהלכה שאינה מבוססת קרוי לפעמים אגדה בלשון מושאל, כלומר שהוגד כך, כמו שאגדה קבועה ומקובלת נקראת הלכה כמו בספרי פרשת בהעלותך פ"ט, הובא ברש"י פרשת וישלח, אמר רשב"י הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב וכו'. וכן בברכות ל"א, לא יפטר אדם מחברו אלא מתוך דברי הלכה, ומביא דברי אגדה, והעיר בהגהות ר"צ חיות שלפעמים גם אגדה נקראת הלכה, והביא עוד מסנהדרין ק"ד נתעלמה ממנו הלכה אבר אחד יש באדם וכו'.

12. העמק דבר בראשית פרק לג

(ד) ויחבקהו. וישקהו. ולא כתיב ויחבק לו וישק לו, היינו משום שלא מצא יעקב לב לחבק ולנשק לעשו אדונו, ועי' מש"כ לעיל כ"ט י"ג וכ"ז כ"ו. וכ"ה בספר שמואל א' י' ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו וישקהו, והוא נשיקה של גדולה, כדאיתא בתנחומא פר' שמות, מש"ה לא נשק שואל את שמואל: ויבכו. שניהם בכו, בא ללמד שגם יעקב נתעורר עליו לשעה זו אהבה לעשו. וכן לדורות בשעה שזרע עשו מתעוררים ברוח טהרה להכיר את זרע ישראל ומעלתם, אז גם אנחנו מתעוררים להכיר את עשו כי אחינו הוא, וכמו שרבי היה אוהב אמתי לאנטונינוס וכן הרבה:

Debate Over Taking this Midrash Literally

13. שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק ב סימן עז

אם מותר לתבוע שרי המדינה בפני שופטים במדינה אחרת. ג' ניסן תשל"ז. מע"כ ידידי הנכבד והחשוב עוסק בהרבצת תורה בהעמדת בתי ספר לילדי ישראל ללמד תורה ויר"ש מוהר"ר אפרים קעסטענבוים שליט"א.

הנה מצאתי את מכתב מע"כ הרמה וראיתי שאיכא בזה נידון גדול, שאף שודאי פשוט וברור שיש להשתדל אצל הממשלה שיתמכו בבתי ספר שהיהודים יסדו לעצמן מאחר שכן הוא דין המלוכה בענגלאנד/ באנגליה/ ומחמת זה לא הבנתי את השאלה ואמרת ע"י הטעלעפאן/ הטלפון/ שאיני רואה בזה שאלה, אבל בקראי את המכתב שנכתב באנגלית שהנידון הוא אם יש להשתדל שלא אצל שרי המדינה בענגלאנד גופא אלא לתבוע למשפט אשר נמצא במדינה אחרת שגם ענגלאנד שייך להם ולבוא בקובלנא לפני השופטים על השרים של ענגלאנד אשר עושים עוולה נגד היהודים, ושיכריחו אותם ליתן גם לבתי ספר של יהודים, שודאי יש לחוש להטלת איבה מהממשלה להיהודים שזה אפשר שח"ו יביא לתוצאות לא טובות בהרבה ענינים ואיכא בזה ענין רדיפה והרבה חששו חכמים לחשש איבה והקלו כמה דברים בשביל זה כמפורש במסכת ע"ז דף ו' ע"ב כי צריך לידע שהשנאה לישראל מכל האומות היא גדולה גם ממלכויות שנהגין בטובה, וכבר אמרתי על הלשון שהביא רש"י בפ"י החומש פ' וישלח (ל"ג, ד') על קרא דוישקהו ארשב"י הלכה

היא בידוע שעשו שונא ליעקב דמה שייד זה להלכה, הוא כמו שהלכה לא משתנית כך שנאת עשו ליעקב לא משתנית דאף אלו שנוהגות באופן טוב שנאתן גדולה בעצם שלכן ח"ו להתגרות בהם ולגרום איבה וזהו ודאי טעם הרב פאדאווא שאמר שלא יעשו זה אך מאיזה טעם לא רצה לומר טעמו. ואני מרחוק המקום וחסרון ידיעת ענינים הפוליטיים/הפוליטיים/ איני יכול לומר כלום, ומספק יש להחמיר שלא לתבוע את המדינה לשופטים שבמדינה אחרת אף שנעשה זה בהסכם ענגלאנד, אבל להשתדל אצל השרים במדינת ענגלאנד גופא ודאי צריך להשתדל בכל האפשרי. ובוזה אגמור בברכה כפולה לחג כשר ושמח וגאולה שלימה, יידו, משה פיינשטיין.

14. בספר תשובות איברא לר' אליהו הנקין, סימן קט"ז

ועוון פלילי מצד אותם המטיפים הפטפטנים שדורשים תמיד 'הלכה הוא שעשו שונא ליעקב', והשנאה עולמית. זה נגד האמת ונגד חז"ל והמקרא, שעשו גופא לא הי' רשע תמיד ושנאתו פסקה על ידי הנהגה מתאמת וכמו עשו הראשון כן הם ג"כ דורותיו שהכנעה מביאה לשלום, וזהו שאמר בן זומא (אבות פ"ד מ"א) 'איזהו מכובד המכבד את הבריות', כונתו גם נגד האומות, כשמכבדים אותם ואומרים להם אוהבי אתה הם נעשים לאוהבים על ידי זה ולהפך כשאומרים שונא אתה נעשים לשונא וזהו מעשים בכל יום'

"It's criminal those who constantly chatter and expound that it is a halacha that Esav hates Yaakov and the hatred is eternal – this is against the truth, against our Sages and the Torah, for Esav himself was not always a wicked person and his hatred stopped after appropriate behavior. Just like with regard to the first Esav, so, too, with regard to his generations, humility leads to peace. This is what Ben Zoma says, "Who is honored? One who honors created beings." The intent of this is also for the other nations. When we honor them and say to them you are my friend then they become friendly [to us]. The opposite is also true. When we say that we hate them, then they become hateful [to us] and this happens all the time."

15. דב הלברטל, "הלכה עשו שונא ליעקב – אז מה?", כיכר השבת, 08.26.14, <https://www.kikar.co.il/>, עש-שונא-ליעקב-אז-מה.html

ההלכה עשו שונא ליעקב, אינה דרך חיים. זו אינה פרוגרמה פוליטית וגם לא קביעה מוסרית. הרב שך התבטא לא פעם, שאין לסמוך על אומות העולם, גם על אלו שלעת עתה תומכות בנו, כי הכל אינטרסים. אם האינטרסים השתנו, גם היחס יתהפך. אך זה נאמר כגישה כוללת, המרחפת על בסיס היחסים בין העמים לישראל. אך האם הרב שך הציע לנתק את היחסים הדיפלומטיים עם ארה"ב, כי עשו שונא ליעקב? או האם הציע להעליב אותם? להשפיל אותם? להלחם בהם? האם הוא ראה בהם אפס? גם עם עשו, יעקב הכין עצמו לדורון ולתפילה. לאו דווקא רק למלחמה. פניו היו בראש וראשונה לשלום.

התפיסה החוזרת ונשנית שאין טעם לכלום, אלא רק לרמוס, רק לכבוש, כי עשו ממילא שונא את יעקב, היא עלובה ומסוכנת. נקודת מבטו של הרב אלישיב הייתה ברורה: אנחנו תלויים לגמרי בחיינו המדיניים והכלכליים באומות בכלל ובארה"ב בפרט, ועלינו לנהוג בהתחשב בכל דרכי התנהלות וההשתדלות המקובלים....

הפרשנות הקנאית לעשו שונא את יעקב, מדריכה את נושאייה לא רק בהיבט הפוליטי, אלא גם בהיבט המוסרי. היחס כלפי הגוי הוא כיחס אל הבהמה. אולי יותר גרוע. הרמב"ם אינו מזכיר דבר בכתביו אודות הבדל ישותי בין היהודי לגוי. אדרבא, הוא פוסק שגוי השומר שבע מצות בני נח, הוא חסיד האומות ויש לו חלק לעולם הבא. זה לא בדיוק בהמה. אמנם נכון - רבי יהודה הלוי, הרמח"ל והמהר"ל מפראג קבעו שיש הבדל מהותי בנפש היהודי והגוי. אך שאלת היחס המוסרי אל בגוי, אינה פשוטה כלל...

עשו שונא ליעקב היא תפיסת עולם כללית שיש להביאה בחשבון, אך בשום אופן אינה קובעת את סדר היום הפוליטי והמוסרי של העם. הגישה הנכונה לגוי, היא זו הפרגמטית, המכבדת, הנותנת סיכוי, מתוך הרגישות של הכנעה מתבקשת בהיותנו תלויים בחסדי האומות..

What Does the Midrash Really Say?

16. ר' אליאב שוחטמן, הלכה שאינה הלכה - האם סובל המונח "הלכה" גם ענייני אגדה, סיני, כרך ק (תשנ"ז), עמ' קפג-קצב.

הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב

הדוגמא הידועה ביותר לשימוש החריג במונח "הלכה" מצוי במדרש¹¹.

"וישקהו" — שלא נשקו בכל לבו. ר' שמעון בן יוחי אומר: הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב, אלא נהפכו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו. מילות המדרש מוסבות על המפגש בין יעקב ועשיו, שבו נאמר כי עשיו נשק ליעקב. המילה "וישקהו" כתובה בתורה כשמעליה ניקוד¹², ונחלקו חכמים במשמעות שיש ליתן למילה זו לאור הניקוד הזה. רעת התנא קמא היא, שהניקוד מלמד שהנישוק היה רק כלפי חוץ, וכי לא נשקו בכל ליבו, ואילו רשב"י סבור כי אמנם "הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב", ולכן אין לצפות ממנו שינשק ליעקב בכל ליבו, אלא שאותה שעה נכמרו עליו רחמיו ונשקו בכל ליבו, וזאת לאור ההרגשה המיוחדת הנלמדת מן הניקוד שבמילה "וישקהו".

האמירה של רשב"י, כי עשיו שונא ליעקב, היא ללא ספק אמירה אגרית במהותה, ולפיכך השימוש במונח "הלכה" בהקשר זה נראה זר. מכל מקום, אמירה ידועה זו של רשב"י הפכה בתודעה הלאומית היהודית לאחד הניסוחים החריפים לשנאת ישראל בכל הדורות¹³ — שנאה שימיה כימות עולם, ואשר קיבלה מימד של נורמה חוקית, כתוצאה מן השימוש במונח "הלכה" בהקשר זה.

אחד מחשובי הפוסקים בדורנו, הרב משה פיינשטיין, בעומדו על הקושי שבשימוש שנעשה כאן במונח "הלכה"¹⁴, כתב, כי יש לפרש את המדרש כך: כשם שהלכה היא דבר קבוע ועומד ובלתי ניתן לשינוי, כך גם שנאת עשיו ליעקב היא קבועה ואינה עשויה להשתנות — מעין חוק טבע. אבל האמת היא, שהמונח "הלכה" הוא שיבוש, כפי שמוכח מן המקבילה שבילקוט שמעוני. וכך נאמר שם¹⁵:

וישקהו — שלא נשקו בכל לבו. רבי שמעון בן יוחאי אומר: והלא בידוע שעשו שונא ליעקב? אלא נהפכו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו. נמצא, לפי הנוסח שבילקוט שמעוני, שהמונח הלכה שהשתרבב לנוסח המדרש הוא שיבוש של המילה "והלא"¹⁶. המילה "והלא" גם מתאימה יותר למבנה הפנימי של המשפט. רשב"י מציג את הקושי שבנשיקות של עשיו: והלא עשיו שונא ליעקב? ועל שאלה זו [=והלא], באה התשובה: "אלא שנכמרו רחמיו" וכו'.

לא למותר לציין, כי מסבע לשון זו: "והלא בידוע... אלא", מצויה הרבה במדרשי חז"ל¹⁷, ובכלל זה גם בפיו של רשב"י עצמו¹⁸, ואף זו ראייה מסייעת לכך שיש לקיים כאן את גירסת הילקוט שמעוני.